

**Biblioteka
LingVariów**

Tom 34

Witold Mańczak

**Wybrane pisma
slawistyczne**

**Wybór i wstęp
Marek Stachowski**

Uniwersytet Jagielloński
Wydział Polonistyki

WYBRANE PISMA SŁAWISTYCZNE

Biblioteka „LingVariów”

T. 34

Redaktor naukowy serii

Maciej Rak

Witold Mańczak

WYBRANE PISMA SLAWISTYCZNE

Wybór i wstęp

Marek Stachowski

Z prac Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego

Biblioteka „LingVariów” T. 34

Witold Mańczak

WYBRANE PISMA SLAWISTYCZNE

Wybór i wstęp
Marek Stachowski

Księgarnia Akademicka
Kraków 2021

Opracowanie redakcyjne
Aleksandra Czyż

Skład i łamanie
Aleksandra Winiarska

Projekt okładki
Paweł Sepielak

Publikacja dotowana
przez Wydział Polonistyki i Wydział Filologiczny UJ

ISBN
978-83-8138-559-6 (druk)
978-83-8138-560-2 (on-line, pdf)
<https://doi.org/10.12797/9788381385602>

© Wydział Polonistyki UJ oraz Witold Mańczak

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks: 12 431-27-43, 12 421-13-87

e-mail: publishing@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

SPIS TREŚCI

Witold Mańczak i Jego prace slawistyczne	9
--	---

Akcent polski

O akcentuacji grup dwuwyrzowych	17
<i>Język Polski 32 (1952): 15–24</i>	
O akcentuacji grup ponaddwuwyrzowych	27
<i>Język Polski 32 (1952): 145–156</i>	
Enklityki i proklityki w języku polskim	39
<i>Język Polski 32 (1952): 66–76</i>	
O akcentowej ewolucji zrostów	51
<i>Język Polski 33 (1953): 155–176</i>	
Czy w polskim są wyrazy nieakcentowane?	73
<i>Poradnik Językowy 1979: 315–321</i>	
Czy w polskim był akcent inicjalny?	81
<i>Rocznik Slawistyczny 51 (1998): 75–86</i>	

Dopelniacz

O repartycji końcówek dopełniacza <i>-a</i> : <i>-u</i>	95
<i>Język Polski 33 (1953): 70–84</i>	
Repartycja końcówek gen. sg. <i>-a</i> : <i>-u</i> w ukraińskim	111
<i>Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego 13 (1954): 57–65</i>	

Kontrakcja samogłosek

Contraction des voyelles dans les langues slaves	123
<i>Anzeiger für slavische Philologie 1 (1966), 52–58</i>	
Kontrakcja w staro-cerkiewno-słowiańskim	131
<i>Prace Filologiczne 32 (1985): 195–201</i>	
Kontrakcja samogłosek w języku polskim i słowackim	139
<i>Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego 57 (2011): 145–151</i>	

Polonia Maior

- Znaczenie nazwy *Polonia Maior* 149
Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Filologia 2 (1956): 95–108
- Jeszcze o *Polonia Maior* ‘Wielka Polska’ 163
Poradnik Językowy 1961: 70–73

Wygłos kaszubski

- O formach kaszubskich typu *dobëtk* 169
Język Polski 52 (1972): 55–56
- Formy kaszubskie typu *sink* 171
Boryś W. / Sędzik W. (ed.): Studia z dialektologii polskiej i słowiańskiej, Warszawa (Instytut Slawistyki PAN) 1992: 137–142

Język prasłowiański i starosłowiański Komparatyka słowiańska

- Problem klasyfikacji genealogicznej języków słowiańskich 179
Z polskich studiów slawistycznych. Prace językoznawcze i etnogenetyczne na IV Międzynarodowy Kongres Slawistyczny w Moskwie, Warszawa (Państwowe Wydawnictwo Naukowe) 1958: 35–51
- Rozwój końcówki 3 os. ind. praes. w językach słowiańskich 197
Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego 25 (1967): 193–202
- Le problème de « Auslautgesetze » en slave commun 207
Canadian Slavonic Papers 11 (1969): 56–65 (Copyright © Canadian Association of Slavists, reprinted by permission of Taylor & Francis Ltd, <http://www.tandfonline.com>, on behalf of Canadian Association of Slavists)
- Staro-cerkiewno-słowiański skrót $\bar{\tau}$ 217
International Journal of Slavic Linguistics and Poetics 12 (1969): 1–7
- Czy prasłowiańskie wyrazy na **ch-* są pochodzenia irańskiego? 225
International Journal of Slavic Linguistics and Poetics 21 (1975): 7–12
- Czas i miejsce zapożyczeń germańskich w prasłowiańskim 231
International Journal of Slavic Linguistics and Poetics 27 (1983): 15–23
- Zanik jerów w staro-cerkiewno-słowiańskim 241
Basaj Mf. et al. (ed.): Wokół języka. Rozprawy i studia poświęcone pamięci profesora Mieczysława Szymczaka, Wrocław (Ossolineum) 1988: 273–280
- Czy istniały języki lechickie? 249
Język Polski 77 (1997): 97–101
- Staro-cerkiewno-słowiański to nie starobułgarski 255
Rocznik Slawistyczny 54 (2004): 55–63

Leksyka, onomastyka, etymologia

- Etymologia nazwy *Szczecin* 267
Slavia Occidentalis 32 (1975): 32–43

Biała, Czarna i Czerwona Ruś	275
<i>International Journal of Slavic Linguistics and Poetics</i> 19 (1975): 31–39	
Scs. <i>skotъ</i> , goc. <i>skatts</i> a łac. <i>pecū</i> , <i>pecunia</i>	285
<i>Rocznik Slawistyczny</i> 36 (1975): 67–71	
Etymologija besede <i>kumъ</i>	291
<i>Slavistična Revija</i> 23 (1975): 59–66	
Rozwój * <i>jedinъ</i> w językach słowiańskich	299
<i>Prace Filologiczne</i> 27 (1977): 309–320	
Russe <i>devjanosto</i>	311
<i>Mélanges de linguistique dédiés à la mémoire de Petar Skok (1881-1956).</i> <i>Zbornik u čast Petru Skoku o stotoj obljetnici rođenija,</i> <i>Zagreb (Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti) 1985: 309–315</i>	
Etymologia rosyjskiego <i>krysa</i>	319
<i>Slavia Orientalis</i> 42 (1993): 447–448	
Etymologia rosyjskiego <i>nekij</i>	321
<i>Slavia Orientalis</i> 43 (1993): 407–410	
Étymologie du polonais <i>żaden</i> « nul »	325
<i>Studia Etymologica Cracoviensia</i> 2 (1997): 171–172	
Etymologia rosyjskiego <i>posle</i>	327
<i>Slavia Orientalis</i> 47 (1998): 251–254	
Etymologia rosyjskiego <i>ovošč</i>	331
<i>Slavia Orientalis</i> 49 (2000): 567–569	
Etymologia prasłowiańskiego * <i>měšęць</i>	335
<i>Wróbel H. (ed.): Studia z filologii słowiańskiej ofiarowane profesor Teresie Zofii Orłoś,</i> <i>Kraków (Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego) 2000: 143–147</i>	
Rzekoma archaiczność kaszubskiego <i>kamor</i> ‘kamień’	341
<i>Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś</i> 3, <i>Gdańsk (Gdańskie Towarzystwo Naukowe) 2000: 105–110</i>	
Etymologia rosyjskiego <i>gus’</i>	347
<i>Slavia Orientalis</i> 51 (2002): 295–297	
Etymologia rosyjskiego <i>ta</i> ‘i’	351
<i>Slavia Orientalis</i> 53 (2003): 111–113	
Pierwotne znaczenie prasłowiańskiego * <i>obědъ</i>	355
<i>Rocznik Slawistyczny</i> 53 (2003): 9–13	
Etymologia rosyjskiego <i>kogda</i>	361
<i>Slavia Orientalis</i> 56 (2007): 539–541	
Krestitel’ czy Chrystitel’	365
<i>Slavia Orientalis</i> 57 (2008): 405–409	
Le prénom allemand <i>Valeska</i>	371
<i>Studia Etymologica Cracoviensia</i> 13 (2008): 141–144	

Języki wschodniosłowiańskie

La forme de l'impératif en ukrainien	377
<i>Anzeiger für slavische Philologie</i> 3 (1969): 118–127	
O zaniku jerów w staroruskim	387
<i>Slavia Orientalis</i> 18 (1969): 415–424	
Rozwój <i>-l</i> > <i>-v</i> , <i>-ŭ</i> w ukraińskim i białoruskim	397
<i>International Journal of Slavic Linguistics and Poetics</i> 29 (1984): 77–83	
Frykatywne <i>g</i> w rosyjskim – rzekomy cerkiewizm	405
Bolek A. et al. (ed.): <i>Słowianie Wschodni. Między językiem a kulturą</i> , Kraków (Bohdan Grell i Córka) 1997: 85–89	

Języki zachodniosłowiańskie

Staroczeski loc. plur. na <i>-as</i>	413
<i>Sprawozdania z posiedzeń komisji naukowych PAN, Oddz. w Krakowie</i> 14 (1971): 543–545	
Miejsce akcentu w połabskim	417
<i>International Journal of Slavic Linguistics and Poetics</i> 16 (1973): 7–21	
Czy spójnik <i>že</i> jest bohemizmem?	433
<i>Język Polski</i> 89 (2009), 51–53	

Fonetyka i gramatyka polska

Ile rodzajów jest w polskim?	439
<i>Język Polski</i> 36 (1956): 116–121	
W sprawie wprowadzenia <i>f</i> do polszczyzny	445
<i>Język Polski</i> 46 (1966): 221–223	
Odmiana nazwisk na <i>-o</i>	449
<i>Język Polski</i> 47 (1967): 276–289	
<i>Pośpiech</i> , ale <i>pospieszny</i>	463
<i>Język Polski</i> 56 (1976): 370–372	
Pochodzenie <i>ó</i> w <i>dwóch</i>	467
<i>Slavia Occidentalis</i> 53 (1996): 29–33	
Polska fonetyka i morfologia historyczna	473
Warszawa (Państwowe Wydawnictwo Naukowe), 3 wyd., 1983	

WITOLD MAŃCZAK

I JEGO PRACE SLAWISTYCZNE

Witold Mańczak (1924–2016) był niewątpliwie jednym z najoryginalniejszych językoznawców w Polsce. Ja, który Go znałem – wprawdzie nie nadzwyczajnie blisko, ale przez wiele lat – uważałem Go za żywy przykład oddania Nauce. Bolał nad tym, że Jego argumenty rozbijają się o opór środowiska, a ja bolałem, że jest tak powszechnie identyfikowany wyłącznie z frekwencją i nieregularnym rozwojem fonetycznym, choć przecież napisał także szereg innych prac, zazwyczaj niedocenianych. Ta etykieta frekwencji nie ułatwiała Mu kontaktów z innymi badaczami, a jednak nigdy z niej nie zrezygnował, ponieważ głęboko wierzył, że właśnie *taka* jest prawda naukowa. I dla tej prawdy gotów był żyć i pracować w opozycji do całego środowiska.

Znany był przede wszystkim jako autor rozpraw romanistycznych i ogólnojęzykoznawczych. Znacznie mniejszy natomiast był i jest obieg Jego prac slawistycznych. Niezamierzenie, ale bardzo dobrze oddaje ten stan rzeczy księga pamiątkowa wydana z okazji 90. urodzin Profesora. Tytuł jej brzmi *Linguistique romane et linguistique indo-européenne*¹. Ani słowa o slawistyce. A jednak los chciał, że księgę tę otwiera właśnie artykuł slawistyczny – jest to tekst Zbigniewa Babika *Kilka uwag o nazwach Dniestru i Dniepru* (s. 59–76)².

W tej sytuacji czymś naturalnym wydała mi się myśl przygotowania – akurat teraz, w piątą rocznicę odejścia od nas Witolda Mańczaka – tomu przedruków Jego pism slawistycznych. Część z nich zupełnie niezasłużenie została zapomniana, choć są też takie pozycje, jak dziś już klasyczny artykuł *Ile rodzajów jest w polskim?*,

¹ *Linguistique romane et linguistique indo-européenne. Mélanges offerts à Witold Mańczak à l'occasion de son 90e anniversaire*, red. L. Bednarczuk [et al.], Kraków 2014.

² Przypadkiem oczywiście, ale zupełnie niezwykle, jest to, że ów otwierający księgę artykuł Zbigniewa Babika dotyczy arealu języka ukraińskiego, tak samo jak artykuł Witolda Mańczaka otwierający Jego pozapolonistyczne publikacje slawistyczne (zob. niżej). Dwa otwarcia i oba ukrajinistyczne!

Biała, Czarna i Czerwona Ruś czy też seria o akcentuacji polskiej wzbogacona o paralelny artykuł *Miejsce akcentu w połabskim*.

Ciekawość języków obcych ujawniła się u Witolda Mańczaka wcześniej, bo jeszcze w okresie gimnazjalnym. Lata wojny wstrzymały wprowadzić regularną naukę dla Polaków, ale jednocześnie dały Mu – paradoksalnie! – znajomość nowego języka: niemieckiego. Został On bowiem, jak mi sam opowiadał, przymusowo wcielony do niemieckiej straży pożarnej, gdzie z konieczności praktycznie ćwiczył się w mówieniu z Niemcami po niemiecku. Rzeczywiście, nawet w dużo późniejszych latach bardzo wprawnie posługiwał się tym językiem. Miałem okazję słyszeć Go mówiącego po niemiecku na konferencji etymologicznej w Rydze (2008) i z wielkim uznaniem odnotowałem wówczas w pamięci Jego bardzo dobrą fonetykę (długie *o* było też wąskie, długie *e* także napięte itp.). Sam uważał, że w czasie wojny, w przeciwieństwie do wielu Polaków, którym się wydawało, że znają niemiecki, tak dobrze się nauczył tego języka, że zna go lepiej niż francuski³.

Zainteresowanie językami słowiańskimi ewoluowało w ciągu całego Jego życia. Zaczęło się od prac polonistycznych w 1952 roku, to jest w roku, w którym wyszły drukiem Jego pierwsze w ogóle publikacje. Ukazało się w owym pierwszym roku łącznie sześć artykułów, z czego cztery dotyczyły języka polskiego. Po wielu latach życia i aktywności publikacyjnej zamknęła się pętla, ponieważ ostatnia, wydana już pośmiertnie praca też będzie wchodziła w zakres językoznawstwa polonistycznego – będzie to *Polski słownik etymologiczny* (Kraków 2017). Pierwsza niepolonistyczna praca slawistyczna dotyczy będzie języka ukraińskiego (1954: *Repartycja końcówek gen.sg. -a : -u w ukraińskim*). Problematykę ogólnoslawistyczną, co w wypadku Profesora oznaczało praktycznie prace komparatystyczne i paleoslawistyczne, zainicjuje artykuł z roku 1958 (*Problem klasyfikacji genealogicznej języków słowiańskich*). Do przełomu lat 60. i 70. XX wieku dominować będzie wyraźnie tematyka ogólnoslawistyczna, acz przetykana pracami polonistycznymi. Natomiast w latach 70. zaczną się pojawiać prace o pozostałych językach zachodniosłowiańskich, w latach 80. – o wschodniosłowiańskich, innych niż ukraiński. Żałować wypada, że wśród prac Witolda Mańczaka nie ma publikacji południowoslawistycznych.

Gerd Hentschel pisał w swym artykule o Międzynarodowym Komitecie Sławistów: „Der traditionelle Standpunkt [...] ist der, dass ein Slawist eigentlich ein «Mehrsprachenslawist» sein sollte und dies idealerweise auch in seinen Vortrag auf

³ Pominąwszy oczywiście problem, jak porównać i zmierzyć znajomość języka obcego, pogląd Witolda Mańczaka należy potraktować raczej jako wyznanie własnego odczuwania (i ocenę niemczyzny niektórych rodaków), bowiem trudno uwierzyć, że jako zawodowy romanista po studiach oraz latach kontaktów i publikacji po francusku rzeczywiście znał ten język słabiej niż poznał w czasie wojny niemiecki.

den Kongressen einbringt⁴. Nie ma najmniejszej wątpliwości, że Witold Mańczak ten warunek spełniał i na żadnej konferencji slawistycznej nie naraziłby się na zarzut reprezentowania tylko jednej, a mianowicie wyłącznie ojczystej filologii słowiańskiej, tym bardziej że nawet w tematach zasadniczo polonistycznych widział on część zagadnień ogólnych i regularnie odwoływał się do tła słowiańskiego, a niejednokrotnie i pozasłowiańskiego. Poprzestaną na jednym tylko przykładzie: polemizując w kwestii mechanizmów wprowadzania nowych głosek do języków na przykładzie spółgłoski *f* i warunków jej pojawienia się w polszczyźnie, pozycję swoją wspiera przykładami ukraińskimi i rosyjskimi, ale także niesłowiańskimi: romańskimi oraz niemieckimi i litewskimi⁵. Taka metoda prezentacji jest regułą w pracach Witolda Mańczaka.

Trzy kryteria podstawowe zadecydowały o doborze prac do niniejszej antologii. Z jednej strony było to ograniczenie do tematyki slawistycznej⁶. Z drugiej zaś strony ich wciąż aktualne znaczenie naukowe i nadal płynąca z nich inspiracja w połączeniu – i to będzie trzecie kryterium – z utrudnionym do nich dostępem. Nie można się bowiem spodziewać, że zwłaszcza młodsze biblioteki naukowe czy wręcz indywidualni czytelnicy językoznawczy zdołają zebrać w swych kolekcjach wszelkie czasopisma polskie z minionego stulecia czy czasopisma zagraniczne, niejednokrotnie również sprzed wielu lat.

Ujęcie w tym tomie wszystkich prac slawistycznych było niemożliwe, ponieważ bardzo istotnie wzrosła by wówczas jego objętość⁷. Ale też nie każdy artykuł zachował do dziś swą świeżość i moc w równym stopniu. Podejmowanie decyzji, co wydać, a czego nie, zawsze wiąże się ze świadomością, że ktoś inny mógłby preferować inny dobór tekstów. To są niezmiennie decyzje indywidualne. Zdecydowałem się na przykład włączyć do tomu monografię *Polska fonetyka i morfologia historyczna* (1. wyd.: Łódź 1965; 2. wyd.: Warszawa 1975; 3. wyd.: Warszawa 1983), po części przez ciepłe wspomnienie swej niegdysiejszej lektury, a po części żywiąc szczere przekonanie, że książka ta, po raz ostatni wydana bez mała 40 lat temu, jest dziś rzadkością biblioteczną, a przy tym daje czytelnikowi

⁴ G. Hentschel, *Das „Internationale Slawistenkomitee“ (ISK) und die „Internationalen Slawistenkongresse“: Zum Ist und zum Soll(te)*, „Bulletin der deutschen Slawistik“ 2014, nr 20, s. 9.

⁵ W. Mańczak, *W sprawie wprowadzenia f do polszczyzny*, „Język Polski” 1966, nr 46, s. 221–223.

⁶ Choć czasem tytuł może zwodzić, jak to się dzieje w przypadku artykułu *Le prénom allemand Valeska* („Studia Etymologica Cracoviensia” 2008, nr 13, s. 141–144), który pozornie ma charakter germanistyczny, a w rzeczywistości dotyczy kwestii kaszubskiego czy polskiego pochodzenia tego niemieckiego imienia żeńskiego (a przy okazji zaakcentowany jest aspekt socjolingwistyczny).

⁷ Pełną bibliografię prac Witolda Mańczaka zob. w tomie jubileuszowym: *Linguistique romane et linguistique indo-européenne...*, s. 11–51.

tak wiele ciekawych informacji, że nadal warto ją polecać, zwłaszcza młodemu pokoleniu, któremu teraz jej lektura przyniesie tak samo duży pożytek, jak mnie przyniosła przed laty.

Nie było natomiast moim zamiarem pokazanie, jak bardzo międzynarodowo Witold Mańczak pracował. We wspomnianej księdze jubileuszowej mowa jest na stronie siódmej, że publikował (dotyczy to jednak nie slawistyki wyłącznie, ale wszelkich Jego publikacji) – pominąwszy Polskę – w następujących krajach: Argentyna, Austria, Belgia, Białoruś, Bułgaria, Chorwacja, Czechy, Dania, Finlandia, Francja, Hiszpania, Japonia, Kanada, Litwa, Łotwa, Macedonia, Mołdawia, Niderlandy, Niemcy, Portugalia, Rosja, Rumunia, Serbia, Słowacja, Słowenia, Stany Zjednoczone, Szwajcaria, Szwecja, Ukraina, Węgry, Wielka Brytania, Włochy. Tylko niewielka część tych krajów jest reprezentowana w niniejszym tomie. Widać jednak, że Witold Mańczak utrzymywał kontakty – choć, prawda, niekoniecznie zawsze slawistyczne – z praktycznie wszystkimi krajami słowiańskimi. Nasza antologia ma za zadanie jedynie przypomnieć i udostępnić niektóre pisma slawistyczne Zmarłego, natomiast opracowanie Jego związków z krajami, redakcjami i poszczególnymi uczonymi zdecydowanie wykracza poza ramy tej publikacji.

Dziękując na zakończenie pani profesor Elżbiecie Mańczak-Wohlfeld za bardzo istotne wsparcie tego przedsięwzięcia i udostępnienie zdjęć Jej Ojca, a panu profesorowi Maciejowi Rakowi za łaskawe włączenie niniejszego tomu do serii *Biblioteki LingVariów* i ponadto wszystkim państwu redaktorom czasopism i tomów jubileuszowych oraz władzom wydawnictw za wyrażenie zgody na reedycję zebranych tu tekstów, pozwalam sobie wyrazić nadzieję, że publikacja ta spełni swe zadanie i przyczyni się do rozpowszechnienia prac Witolda Mańczaka w środowiskach slawistycznych.

Marek Stachowski

Witold Mańczak z żoną Barbarą i córką Elżbietą na wakacjach
(Krynica 1955)

<https://akademicka.pl>

